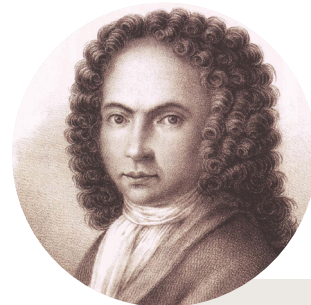

ИВАН ЦИВО ГУНДУЛИЋ

ОСМАН (одломци)

ПРИСТУП КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ

Гундулићев историјско-романтични еп *Осман*, најзначајније дело словенског барока, настао је под утицајем идеја католичке противреформације о несталности човекове моћи и пролазности живота у односу на вечност (почетак првог певања). Тему епа представља битка код Хоћина (1621) у којој је пољски краљевић Владислав победио младог, охолог турског султана Османа, кога поданици убрзо после пораза убијају у Цариграду. Иако песник за основу узима догађај из савремене историје и приказује сукоб хришћанства и ислама, наговештавајући коначну победу хришћана, он пева и о даљој српској и античкој прошлости и уводи многе измишљене ликове. Уз главни ток епа везане су многе романтично-витешке епизоде, а једна од најлепших, отмица Сунчанице (осмо певање), узета је из идеализоване и поетизоване српске националне прошлости. Гундулић је дело замислио у двадесет певања, али није успео да га заврши. Четрнаесто и петнаесто певање дописао је у XIX веку хрватски писац Иван Мажуранић.

Пјевање прво (одломак)

Ах, чијем си се захвалила
ташта људска охолости?
Све што више стереш крила,
све ћеш пака ниже пасти!
Вјековите и без сврхе
није под сунцем крепке ствари,
а у висоцијех гора врхе
најприје огњен тријес удари.
Без помоћи вишње с неби
свијета је ставнос свијем бјегућа:

Иван Циво Гундулић (1589–1638)

Био је највећи писац дубровачке барокне књижевности, савременици су га величали и називали „краљем илирске поезије“. Потicao је из племићке породице, школовао се у родном Дубровнику у којем је и провео читав живот. Након завршетка школовања обављао је разне службе, био је члан Великог већа и два пута кнез у Конавима, у потпуности посвећен животу града и књижевном раду. Због мирне природе и повученог живота суграђани су му наденули надимак Мачица (мачкица). Књижевни рад започео је љубавним песмама, али се потом, у духу католичке противреформације, посветио религиозним темама.

Најзначајнија дела: *Сузе сина размејноћа* (религиозно-рефлексивни спев), *Дубравка* (пасторална драма), *Осман* (историјско-романтични еп, 1626).

чијем си се захвалила – чим се дичиш

пака – пак, доцније

без сврхе – без краја, свршетка

крепке – чврсте, сталне

тријес – гром

ставнос – сталност

свијем бјегућа – сасвим нестална

Јулијус Козак, *Бишка код Хоћина*, 1892. година

сатиру се сама у себи
силна царства и могућа.
Коло од среће уколи
вртећи се не пристаје,
тко би гори ето је доли,
а тко доли, гори остаје.

Сад врх сабље круна виси,
сад врх круне сабља пада,
сад на царство роб се узвиси,
а тко цар би роб је сада.
Проз несреће срећа износи,
из крви се круна црпе,
а они кијех се боје мнози
страх од мнозијех и они трпе.
Од издајства и од засједа
ограђена је глава у цара,
а у час се згода угледа
од кѐ не би паметара.
О дјевице чисте и благе,
ке врх горе славне и свете
слатком власти пјесни драге
свијем пјевџим наричете,
нареците сад и мени
како источном цару младу
смрт витези несмиљени
даше у свом Цариграду.
Знам да би се отприје хтило
да ја пјевам, ви кажете,
ко се он роди срећно и мило
цару Ахмету прво дијете,
и по смрти оца свога
с кѐ помоћи, с кѐ засједе

врх престоља отманскога.
Мустафа му дундо сједе;
кѐ ли се опет царско мисто
Мустафи оте, тере у слави
на престоље оно исто
султан Осман цар се стави,
и он млађах како пака
жељан старијех славу срести,
подиже се на Пољака
с многим силом, с малом чести.
Али да тијем пјесни моје
сасма дуте не исходе,
само објав'те смрти своје
хуе узроке, тужне згоде!
Владиславе, пољачкога
славна краља славни сину,
чим тва пуни слава многа
свега свијета величину,
на спјевања ова обрати
величанство ведра чела,
у кијех ти иштем приказати
недобитна твоја дјела.
Краљевићу племенити,
јур у смрти цара Османа
свемогућом твојом добити
замњела је свака страна.
Тим с мѐ трубље да свит слиша
славу твоју свакчас већу,
ти свећ дјелуј дјела више,
а ја пјет их пристат нећу.
Иједна у срцу успомена
цару Осману бијеше остала
да му је војска небројена
од пољачке руке пала,
и да земљом свом великом
од тега се дигла слава,
гласећ царскијем добитником
краљевића Владислава.

Извор: Иван Гундулић, *Осман*,
Сузе сина размейноја, Дубравка,
Завод за уџбенике, Београд, 2001.

не пристаје – не престаје

дјевице чисте и благе – музе;
песник се обраћа заштитница-
ма уметности

гора славна и света – Парнас,
брдо на којем по грчкој митоло-
гији борави Аполон са музама

пјевџим – песницима

наричете – казујете

источни цар – Осман

ко – како

Мустафа – Османов стриц ко-
ји је кратко владао, збачен због
слабоумности

Осман II – султан који је млад
дошао на престо (1618)

цар се стави – би подигнут на
престо

славу срести – славу постићи

с малом чести – с мало среће

тијем – због тога

своје – њихове (тј. Османове)

Владислав – пољски краље-
вић, син Сигисмунда; на престо
је ступио тек 1633. године

♦ У првом певању, које има функцију експозиције, опажа се неколико целина. Шта песник апострофира почетним стиховима? Формулишите идеје изложене у првих тридесетах стихова које чине основну рефлексију пева.

♦ У каквом су односу ове идеје са барокним схватањем живота? Којим су стилским средствима обликоване?

♦ Пронађите песничко обраћање музама. Како се назива овај класични епски поступак и одакле је наслеђен? Пронађите стихове у којима Гундулић именује тему и јунаке епа.

♦ Да ли је обрада савременог догађаја уобичајена у поетици епа (од Хоћинске битке писца дели свега неколико година)? Потражите историјске и националне разлоге који су га на то навели. Шта победа хришћана код Хоћина треба да наговести?

♦ Окарактиришите Османа и Владислава. На ком поступку писац гради ова два лика? Ко је главни јунак епа? Шта је код ових ликова типично за еп?

♦ Испитајте особености стиха и риме у епу.

♦ Препознајте одлике барокног стила у Гундулићевом делу. Обратите пажњу на обиље стилских фигура, досетки и поређења. Издвојте најлепше алегорије, метафоре, контрасте и парадоксе.

♦ Запазите сентенце и афористичке мисли. Прокоментаришите најлепше међу њима.

♦ Зашто су Гундулића савременици назвали „краљем илирске поезије“? Упоредите симболичност, вишезначност и патетику барокног стила са складним, али често поједностављеним светом ренесансе.

Пјевање осмо (одломци)

Јур је дошо Казлар-ага
к Смедереву бијелу граду
за изнаћи кћер Љубдрага,
Сунчаницу лијепу и младу.
Свијетла је ова дјевојчица
од кољена деспотскога:
вид жуђени и зеница
слијепа старца, ћаћка свога;
ки се унука унук зове
Ђурђа деспота и Јерине,
од ких име и сад слове
низ словинске покрајине.

Засве да су Турци худи
господство му старо отели,
госпоске се каже ћуди,
племенит се дјелим вели.
Прут краљевски, њекад ки је
у руках му дједим био,
њему је сада штап на ки је
тешку старос наслонио.
Државе оне гдје њекада
влас деспотска стерала се,
кратка му је сад ливада
врху које стадо пасе.
Стража му су пси уздани,
кротке овце пук подложни
а пастири и горани

Казлар-ага – чувар харема, тражи девојке за Османов харем

Љубдраг – није историјски лик, унук деспота Ђурђа Бранковића

Сунчаница – неисторијски лик, кћерка старог и слепог Љубдрага

деспот Ђурађ (Бранковић) – последњи српски средњовековни владар (владао од 1427. до 1456)

Јерина – жена деспота Ђурђа, Гркиња (Кантакузен), сестра последњег византијског цара Константина, у народној традицији позната као „проклета Јерина“

од ких име и сад слове – чије је име и сада славно

засве – и поред свега тога што

прут краљевски – мисли се на краљевско жезло

пријатељи најумножи.
 Припроста му је кућарица
 мраморнога мјеште крама,
 а раскошна свим ложница
 трава увехла, суха слама.
 Шатори су извезени
 зеленога дубља китје;
 јестојска му је сат медени,
 вода и млијеко слатко питје;
 а од злата чаше избране,
 слатке пиће у ких стоје,
 руке бијеле и сњежане
 милостиве кћерце своје.
 Добри овако старац траје
 најпокоњих дана дио,
 ки од дванаест синова је
 честит отац некад био.
 Али њему смрт немила
 кроз намјеру худу и прику
 свих је убрзо поломила,
 да не осуши лица вику.
 Тим је он сада остао веће
 јак опсјечен дуб у гори,
 кому вихор с плахе смеће
 гране скрши и обори.

Од бугарских младос села
 на игре се купи ове,
 и љувена и весела
 сједиљкам их милим зове.
 Лијепе дјевојке и гиздаве,
 и сељани млади ш њима
 на ње иду, и врх главе
 свак од цвијетја вијенац има.
 У танац се сви хитају,
 сви зачињу слатке пјесни
 и различне игре играју
 у покоју и у љувезни.
 Врх ливаде млад уз млада
 сједи у цвијетју разликому
 и ријеч с ријечим хитро склада
 на ухо шапатом ови оному.
 Натјечу се сви пастири,
 и указат сваки ужива

да складније дипли свирати
 и да у слађи глас попива.
 Затјецат се још не таже
 пастирице најмилије
 ка зачиња пјесни драже,
 ка ли вјенчац љепше вије.
 Сједиљке ове скупио бише
 старац Љубдраг на свом стану
 једа срце тврдо одвише
 од све кћерце оне гану:
 тер од младих, ких устрили
 славна липос ње велика,
 кигоди јој ту омили
 и обере га вјереника.

Све најлипше губе име
 прид уресом ње уреса
 јак прид сунцем источниме
 јасне звијезде од небеса.
 Чисти златни прам од коси
 на вјетриц је тих расплела,
 а од разлика цвијетја носи
 вјенчац врху ведра чела.
 У погледу љувеному
 разблудна јој сја даница,
 а у рајском лицу свому
 цапти тратор и ружица.
 На устијех јој од весеља
 румена се руса смије;
 копреница снијега бјеља
 бјеље од снијега прси крије.
 Тако она мило ходи
 и толику свјетлос има
 да у једно вриме изводи
 танчац ступом, дан очима.
 Паче, цијенић да је зора
 што су очи ње љувене,
 румена се руса отвора
 и разлико цвијетје зене.
 Бијелим рукама по ливади
 с другам га она брат почиње;
 сељани се дижу млади:
 коло около њих зачиње.

- ▶ **мраморни крам** – мраморни дворац
- ложњица** – спаваћа соба
- дубља** – храстова
- јестојска** – храна, јело
- сат медени** – саће меда
- од бугарских младос села** – омладина из пастирских села око Смедерева
- таже се** – смирују се
- све** – његове
- младих** – младића
- ње** – њезина
- обере га** – избере га
- разблудна** – раскошна свому
- свому** – њену
- цапти** – цвета
- тратор** – врста црвеног цвећа
- руса** – ружа
- копреница** – мален вео
- ступом** – кораком

Бугаркиње јур пристале
и пјевања бијеху драга,
кад смете игре све остале
својим дошастјем Казлар-ага.
Покли иска свуд по граду
Смедереву он залуду
Сунчаницу лијепу и младу
указати да му буду,
бржи него брза стријела
одатле се дружбом дијели
бивши чуо да се у села
Љубдраг отац ш њом присели.
Ту је нађе у забави
од веселих сједиљака,
и у погледу ње објави
тај час му се сунчја зрака.
Паче бијелијем даном свану
црном аги ноћно лице
на љепоту рајску избрану
од сунчане Сунчанице.

Кô чу ово црнац, скиде
златну махраму иза паса,
Сунчаница тер отиде
и у начин ју благ приказа,
велећ: „Тва је срећа сада
и велика и честита:
источном си цару лада,
о дјевојко племенита!“
Сунчаница тада сврну
очи од срама и поникну,
и сву осталу дружбу црну
црни хадум к себи викну.
Ну ш њим не хтећ да се дили
дјевојчица часна и лијепа,
уграби ју он по сили
исприд скута ћаћка слијепа.
Отет би се млада узела
страшном црнцу ки је хвата,
голубица јакно бијела
црном орлу из ноката.
Али Љубдраг, у сљепилу

тужни старац над све ине,
чувши грабит кћерцу милу,
ухити се за сједине,
и не уфајућ да је обрани,
заупи у глас пут жалости:
„На ово ли ме, јаох, дохрани,
тешка и трудна ма старости?
Да ли доста, срећо худа,
дјетињство отет ме не би ти,
и од деспота славних свуда
пастирим нас учинити,
и љубљеним синовима,
ка бише очи мојих зенице,
да мој живот справљат има
и колијепке и гробнице?
Ти ме сада сасма овако
слијепа старца још покоси,
чим се моје добро свако,
ма једихна кћерца односи.
О ма кћерце! – Није је, није! –
Сунчаницо, кћерце млада,
твој сунчани урес гди је?
Јаох, тко ми те граби сада?
Озови се, кћерце мила!
Вић која ме болес цијепа!
Ах, кому си оставила
ћаћка твога, стара и слијепа?
За ово ли, смрти пријека,
глуха ми се вазда каза,
ма несрећна старос нека
мре с хућега свећ пораза?
Моја слијепа старос ова
ка ми у лицу смрт свједочи,
без господства, без синова
и без дразијех, вајмех, очи,
и без тебе, слатко уфање,
кћерце мила, у кој мени
и синови су, и владање,
и од очи вид жућени!“

Извор: Иван Гундулић, *Осман, Сузе сина
разметноја, Дубравка*, Завод за уџбенике,
Београд, 2001.

бугаркиње – бугарштице, ста-
рије народне епске песме

пристале – престале

покли – пошто

присели – пресели

кô – кад

лада – жена, драга, љуба

хадум – евнух, ушкопљеник

дили – одели

по сили – силом

узела – хтела

уфајућ – надајући се

ПОЈМОВНИК

Апострофа – стилска фигура директног обраћања нечем неживом, одсутном или апстрактном (Богу, мртој драгој, одсутном пријатељу, ноћи, сунцу). Дата увек у вокативу, истиче блискост са предметом обраћања („О, Србијо, међу шљивама...” – Оскар Давичо).

Оксиморон – синтаксичко повезивање појмова супротног или наглашено различитог значења, најчешће у облику синтагме сачињене од именице и атрибута. Среће се у разним епохама, али је посебно значајан за барок. Овакви спојеви, привидно несхватљиви и бесмислени, често осликавају сложена стања и ирационалне заносе (ледена ватра, живи леш, скромна раскош).

Парадокс – фигура којом се изражава неочекивана мисао, супротна логици, најчешће у виду противречног закључка који открива дубљи смисао (Сократ: „Знам да ништа не знам.” Пашић: „Спаса нам нема, пропасти не можемо.”). За разлику од оксиморона не јавља се као синтагма, већ на нивоу реченице.

Антитеза (контраст) – врста поређења, по супротности, када се разлика појмова доведених у везу заостри до контраста („Ја босиљак сејем, мени пелен ниче.”; „Ко високо лети, ниско пада.”). Јавља се и на нивоу већих целина и различитих елемената структуре дела.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

♦ О чему Гундулић пева у осмом певању *Османа*? Шта представља ова романтична епизода у структури епа? Именујте значајне мотиве.

♦ У каквом су односу пасторално-идилични мотиви са мотивима отмице и робовања?

♦ Анализирајте портрет Сунчанице као засебну целину. Уочите везе са народном лириком и дубровачким петраркистима у опису девојачке лепоте. Каквим се епитетима, поређењима и метафорама песник служи?

♦ Окарактеришите ликове чувара харема Казлар-аге и старца Љубдрага. Анализирајте тужбалицу старца Љубдрага на крају одломка.

♦ Које ликове српске историје и епике песник помиње и како гледа на стару српску славу? Какав је положај српског народа под Турцима?

♦ Шта је све писцу *Османа* послужило као грађа? Размишљајте о односу историје и књижевности – шта је то књижевности дозвољено, а историји не?

♦ Гундулић је највећи барокни песник словенског југа. Истражите особине стила епохе у наведеним одломцима. Посебну пажњу обратите на контрасте, хиперболе, градације, парадоксе и бројне звучне језичко-стилске ефекте. Испитајте утицај народне епике на Гундулићев стил (у тону, лексици, ликовима и карактеристичном духу дела).

ТРЕБА ЗНАТИ И ОВО

Гундулићево родољубље имало је неколико ступњева. Обухватало је, пре свега, дубоко осећање љубави према Дубровнику, затим према блиским јужнословенским просторима и, најзад, према Словенима уопште. У повести Јужних Словена за Гундулића је најважнија српска историја, једино је њу представио широко и са родољубивим надахнућем (обухватио је владавину Немањића, Лазара и Ђурђа Бранковића, опевао Марка Краљевића, подвиг Обилићев на Косову и др.).

Историјска радња у *Осману* испреплетена је романтичним епизодама (о Соколици, Крунослави, Сунчаници), претежно љубавним причама, које су, према поетици епског песништва, имале задатак да озбиљну материју епа учине забавном и привлачном... Песнички језик епа изразито је богат. Карактеристичне су обиље стилских фигура, духовитих досетки, мноштво сентенци и пословица, алузија на античке митолошке приче и личности. Карактеристичан тон песничком изразу давао је речник епске народне песме, који је већ одавно ушао у језик писане књижевности. Утицај народне поезије није обогатио само Гундулићев израз, он се осећао у ликовима, њиховим многим цртама и духу целог епа.

(Злата Бојовић, *Осман Џива Гундулића*)

Иван Џиво Гундулић је најбољи представник дубровачког барока, чије дело носи све значајне одлике епохе. Његово најзначајније дело, историјско-романтични спев *Осман*, представља синтезу пишчевих мисли о човеку, историји, свету. Еп се отвара алегоријом о колу среће, у којој се развија древна мисао о променљивости људске среће и свеопштој непостојаности човека и света. Та је истина једна од кључних идеја барокног доживљаја света, па је као таква неминовно постала и велика тема барокне књижевности. Гундулић, у духу барока, истиче бесмисленост људске охолости и таштине, јер су све људско и човек сам пропадљиви и пролазни, а путеви среће и живота су променљиви и неиспитани. Свет је место сталних мена. Судбине појединаца, народа, држава и царстава састоје се из сталне смене успона и падова.

Ове барокне идеје, пре свега кључну идеју – да охолост мора бити кажњена као највећи грех – Гундулић је у епу повезао са судбином младог султана Османа, моћног освајача, који се у једном моменту нашао на врху кола среће, а потом је страдао од руке свога роба. Зла коб охолог турског султана само је потврда и разрада кључне барокне рефлексije.

Песнички језик епа открива изразито барокну природу дела. Карактеристично га обиље стилских фигура, духовитих досетки, мноштво сентенци и пословица, алузија на античке митолошке приче и личности. Карактеристичан тон песничком изразу дао је речник епске народне песме, који је већ одавно ушао у језик писане књижевности. Утицај народне поезије обогатио је Гундулићев израз, он је присутан у ликовима, многим њиховим цртама и у духу целог епа.